

**BİLİNMEYEN XV. YÜZYIL DİVAN ŞAİRİ
KARAMANLI AYNÎ***

Ahmet MERMER**

ÖZET

Karamanoğullarının son büyük Sultanı Kasım ile Osmanlı tahtına oturma mücadelesi veren Cem Sultan döneminde hayat serüveni geçen, XV. yy. Dîvân Şâiri Karamanlı Aynî, edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Şâirin elimizdeki tek eseri olan Dîvânı, siyâsî muhtevalı şiirleriyle dîvânlar arasında tek örnektir. Bu eser, ayrıca Cem Sultan'ın siyâsî mücadelesine ışık tutmakta ve Eski Anadolu Türkçesi dil malzemeleri bakımından zengin bir kaynak ihtivâ etmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

Karamanlı Aynî ve Dîvânı

**THE UNKNOWN POET OF THE DIVAN LITERATURE
IN XV. CENTURY KARAMANLI AYNÎ**

ABSTRACT

XV. century Dîvân Poet Karamanlı Aynî who survives in the reign of Cem the Sultan who challages with Kasım, the last great Sultan of the Karamanoğulları, to reign the Otoman empire, plays a vital role in our literature history. The poet's dîvân, the unique work we have consisting politic poems, is the only one sample through the other dîvâns. This work not only enlightens the politic challanges of Cem the Sultan but also includes many saurces about the ancient anatolian Türkish language materials.

KEY WORDS

Karamanlı Aynî and he's Dîvân.

Aynî, Karaman Beyliği'nin son dönemi ile Osmanlı Devleti'nin Fatih ve Yıldırım Bayezid döneminde Karaman'da yaşamış bir şairdir.

Anadolu Beylikler dönemi, siyasal tarih kadar,kültür ve edebiyat bakımından da, önemlidir. Türk edebiyatı XV. yüzyılda İstanbul dışında,

* Bu tebliğ, IX. Millî Türkoloji Kongresi'nde(15-19 Eylül 1997) bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Anadolu şehirlerinde, özellikle Beyliklerin merkezlerinde, Beylerin etrafında oluşan edebî muhitlerde yetişen şairlerin katkılarıyla gelişmesini sürdürmeye çalışmıştır.

Anadolu Selçuklularından sonra kurulan Türkmen Beyliklerinin Osmanoğullarından sonra en güçlüsü, en büyüğü ve en önemlisi Karamanoğulları idi. Karaman Beyliği 1250 yılından 1487 yılına kadar yaklaşık iki buçuk asır ömür sürdü¹

Karaman Beyliği'nin bilinen ve tanınmış şairi Karamanlı Nizâmî'dir². Nizâmî'den sonra yaşamış ve Karaman Beyliği'nin hem şairi hem de savunucusu olanı da, Aynî'dir³.

Aynî'nin hangi tarihte doğduğu, Anadolu'ya ne zaman, niçin geldiği ve hangi tarihte öldüğü bilinmemektedir. Çünkü ne şuarâ tezkirelerinde, ne Osmanlı tarihlerinde, ne de biyografik eserlerde adına rastlanmaktadır. Şairin bu eserlerde anılmamasının sebebi, kanâatimize göre, Sultan Cem'e olan yakın dostluğu ve Karamanlılardan yana olmasıdır. Aynî, Cem sultan ve Sultan Kasım'ın yanında taraf olduğunu şiirlerinde açıkça ortaya koymuştur.

Aynî hakkında tek bilgi kaynağı, tek eseri olan divanıdır. Divanda yer alan bazı kasîdelerin başlıklarındaki "Kâle el- Aynî el- Hüseyinî, Kâle el-Aynî et- Tirmizî eş- Şâfi'î" gibi ifâdeler ile

Bende-i şâh-ı Horasân iy mevâli olmuşam

¹ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, C.I, s.330 ; Mesut Koman, *Şikârî'nin Karaman Tarihi*, Konya 1946 ; Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar" , *İ.A.*,C.VI,s.327 ; Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, İstanbul 1964, C.II, s.187 ; *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara 1989, C.II, s.59 ; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996, s.11.

² Haluk İpekten, *Karamanlı Nizâmî- Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı* , Ankara 1974.

³ Ali Şir Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâyis*'inde Mevlâna Aynî, Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî*'sinde Sâlih Aynî Mehmed Efendi, Antepli Seyyid Hasan Aynî Efendi, Serfireceli Mehmed Ali Aynî'den söz edilmektedir. Alman bilgini F. Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları* adlı eserinde de, Aynî Ali adı geçmektedir. Tanıtmaya çalıştığımız Aynî bunların dışında başka bir Aynî'dir.

Tirmizîyem Husrev-i Hindûsitânem ya kimem
K.55/58

Şol Muhammed bin Aliye uymuşam
Ca'feriyem şüphesüz Bû-Ca'ferem

K.17/34*

gibi beyitlerden, şairin Türkistan'ın kültür merkezlerinden Tirmiz⁴ kasabasında doğduğunu, adının ya da mahlasının Aynî, babasının adının Hüseyin olduğunu öğreniyoruz. Ayrıca Şâfi mezhebine mensup ve Hz. Ali taraftarı olduğu da, yukarıdaki beyit ve benzerlerinde açıkça belirtilmiştir.

Aynî'nin ailesi ve öğrenimi hakkında da, bilgi sahibi değiliz. Divanda mütekerrir Murabbâ şeklinde yazılmış bir mersiye'nin başlığına dayanarak "Salim" adında bir oğul sahibi olduğunu zikredebilmekteyiz. Şairin iyi bir öğrenim gördüğünü ya da kendisini iyi yetiştirdiğini divanındaki şiirlerden anlamak mümkündür. Şairliği yanısıra, Aynî'nin Arapça nahiv ilmi olan Avâmîl, Mantık, Astronomi ve eskilerin heyet ilmi dedikleri Cifr bilimiyle ilgilendiğini yazmış olduğu bazı kasîdeler ve iki terkîb-bendden öğrenmekteyiz⁵.

Divandaki çeşitli vesilelerle anılan tarihler, Sultan Cem'in Kastamonu'dan ayrılışını dile getiren, acı dolu bir "firâknâme"yi andıran murabbâ⁶ ve istiâre yoluyla

N'ola husf oldısa ol mâh-ı sipihr-i Karamân
Bize hurşîd-i zamân sâye-i ihsân dahı yiğ
G. 283/4

* Tebliğdeki beyitler tarafımızdan hazırlanıp yayınlanan Aynî Divanı'ndan alınmıştır: Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Akçağ Yay. Ankara 1997.

⁴ Şemseddin Samî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul 1308, C.III, s.1644 ; *İA*, C. XII, s.382.

⁵ K.44, 45, 57, 58 ; MSM/ 19, 23.

⁶ *Sevgüni cân u gönülden yuymaduk*
Bin günün bir demce oldı duymaduk
Hakk bilür kim vuslatuna toymaduk
El-firâk iy taht-ı Candar el-firâk

MSM. 26/1

“Fatih’in oğlu Şehzâde Mustafa tutulmuş aya, Cem de, güneşe benzetilen” beyit göz önüne alındığında , Aynî’nin Mevlâna sevgisiyle 843/1439’dan önce Karaman’a geldiği, burada yaşarken Şehzâde Mustafa’dan beklediğini bulamayınca o devrin önemli bir bilim ve sanat merkezi olan Kastamonu’da bulunan Şehzâde Cem’in yanına gittiği, üç sene Cem ile birlikte olduğu , daha sonra da, Cem’in yanında Karaman’a tekrar döndüğünü tahmin etmekteyiz. Ölümüne kadar Karaman’da yaşamıştır.

Aynî’nin hayat serüveni, Karamanoğulları’nın son güçlü beyi Sultan Kasım ile önce Şehzâde, sonra da, Osmanlı tahtına oturma mücadelesi veren Sultan Cem’in çileli hayatları arasında geçmiştir. Bunların bazen mutluluklarını, bazen acılarını Aynî, şiirlerinin pek çoğunda dile getirmiştir.

Aynî’nin divanındaki tarihlerin sonuncusu 897/1491’dir. Divanında Cem’in ölümü üzerine yazılmış bir şiiri bulunmadığı gibi, ölümünden bahisle tek bir beyit yoktur. İşte bu hususlar çerçevesinde şairin 897/1491-900/1494 yıllarında Karaman’da vefat etmiş olduğunu sanmaktayız.

Şairin bilinen tek eseri, divanıdır. Divan tek nüsha olup, Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Kitaplığı’nda 2406 (yeni kayıt numarası 2425) numarada Aynî-i Kadîm adıyla kayıtlıdır. 154 yaprak olan bu divan, bazı boş bırakılmış sayfa ve yapraklar, bazı kelime, mısra ve beyitlerin yeniden düzeltilmiş şekilleri gibi özellikleriyle şairin kendi elinden çıkmış, orijinal nüsha olduğunu tahmin etmekteyiz Divan Mevlânâ Dergâhı’nın eski kayıtlarına girmemiştir. Bu yazmayı Dergâhın Şeyhlerinin birbirine emânet olarak devrettikleri anlaşılmaktadır⁷.

⁷ Bu divanı ilk kez 1948 yılında Feridun N. Uzluk görmüştür: Feridun N. Uzluk, “Karamanlı Aynî” *Konya Halkevi Dergisi*, S.116-117 (1948), s.1-7 ; aynı yıl Mehmet Önder, hazırladığı *Seyahatnamelerde Konya* adlı eserinin önsözünde ilim ve edebiyat dünyasına duyurmuştur : Mehmet Önder, *Seyahatnamelerde Konya*, Konya 1948 ; 1949 yılında araştırmacı- şair Edip Ali Bakı *XV. yüzyıl Konya-Karaman Şairlerinden Aynî* adlı doksan sayfalık bir eser yazmıştır. Bunlardan başka İsmail Hikmet Ertaylan, 1951 yılında yayınladığı *Sultan Cem* adlı eserinde bu divandan

Tebliğimize konu edindiğimiz ve tanıtmaya çalıştığımız Karamanlı Aynî'nin divanı üç açıdan önemlidir: Birincisi edebiyat tarihimize yeni bir şair ve hacimli bir divanın kazandırılmış olmasıdır. İkincisi Karaman Beyliği'nin son dönemi ile Osmanlı tarihinde önemli bir yeri olan Sultan Cem'in mücadeleli hayatı safha safha şiirlerde yansıtılmış bulunması. Üçüncüsü ise, Eski Anadolu Türkçesi için zengin malzemeyi içermesidir.

İkinci derecede bir şair olan Aynî'nin divanında kasîde ve musammatların sayısı elli sekizdir. Bunlardan otuz biri Türkçe, biri Arapça, dokuzu Farsça'dır. Bunlar arasında mülemmâ olanları da, vardır. İki mülemmâ olmak üzere yedi murabbâ; Türkçe iki terkîb-bend; ikisi Türkçe, birisi Farsça üç tane tercî-bend eserde yer almıştır. Pek çok divan şairi gibi, Aynî'nin de, rağbet ettiği nazım şekli gazeldir. Divanda beş yüz on iki gazel vardır. Bu gazellerden üçü mülemmâ, üçü de, Farsça'dır.

Kasîdelerden biri (44) Cem'e Arapça öğretmek amacıyla yazıldığını sandığımız nahvi öğreten Avâmildir. 155 beyitlik diğer bir kasîde(45) Mantık bilimine dairdir. 127 beyitlik bir kasîde(57) dinî-tasavvufî kaynaklardan elde edilen bilgilerle feleklerin yaratılışı ve hareket eden-etmeyen yıldızlar üzerinedir. Musammat bir kasîde olan (58) bir manzûme de, gelecekte olacak olay ve işlerden haber verdiğine inanılan, bir çeşit bilim sayılan Cifrnâme'dir.

Aynî'nin şiirleri arasında üç mersiye vardır. Bunlardan

*Çünkü Sultân Kasımın nâzûk teni oldı türâb
Vaktidür şimden girü mülk-i Karamân ol harâb*

MSM.36/I

vasıta beytini taşıyan mersiye, Türk edebiyatında yazılmış mersiyeler arasında önemli bir yere sahiptir⁸. Bunların dışındaki kasîdelerin çoğu Sultan Cem'e aittir. Sultan Kasım ve Karamanlılar'ın son beyi Mahmud

yararlanmıştır.1997 yılında da, bir bütün halinde divan ilk kez tarafımdan yayınlanmıştır.

⁸ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek- Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993, s. LXI.

için de, Aynî bir kasîde yazmıştır. Eserin sonunda altı Arapça, yüz üç Farsça ve yirmi yedi tane Türkçe muammâ bulunmaktadır.

Divan şairleri duygu, düşünce ve değerlendirmelerini Divan şiirinin kendine özgü hayal sistemi ve sanatlı bir anlatım içerisinde ortaya koymaya çalışmışlardır. Aynî de, bu geleneğe uymuş bir divan şairidir.

Der-miyân-ı kavm-i Sultân Bayezid

İy Hüseyin mesken-em şud Kerbelâ

K.41/76

-8

Beytinin bulunduğu Farsça kasîdede Sultan Bayezid taraftarlarından çekilen sıkıntılar, baskılar dile getirilmiş, Karaman'ın Kerbelâ toprağına döndüğü ifade edilmiştir. Bu ve buna benzer ifadeler, sadece şairin değil, Karaman beyliğindeki bütün Sultan Cem taraftarlarının duygu ve düşüncelerinin bir vesikasıdır.

Aynî, divanında iki Türk şairinin adını anmıştır: Şeyhî ve Ahmedî. Ahmedî'nin adının geçtiği,

Ahmedâ ger şî'r ile dirler sana sihr-âferîn

Nazm içinde niçeler mu'ciz-nümâ dirler bana

G.28/6

Beyti, Tunca Kortantamar'in "Yeni Bilgiler Işığında Ahmedî'nin Hayatı" başlıklı yazısında⁹ geçen C.Brokelman'ın ileri sürdüğü düşüncenin bir ispatı sayılabilecek enteresan bir ipucudur.

Dârâ'nın bîsütûn örenindeki mermer üzerine kazılmış rolieflerinde şemsiye gibi başına tutulan bir gölgesi Selçuklular "çetr-i şâhî" adıyla anmışlardır. Bu gölgeğin kumaşı siyah renkte olup, üzerine "ukâb" yani karakuş işlemişlerdir¹⁰. Selçuklularda olduğu gibi, Karamanoğulları'nda

⁹ Tunca Kortantamar, "Yeni Bilgiler Işığında Ahmedî'nin Hayatı", *E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, İzmir 1980, s.169.

¹⁰ Bu konuda bkz. Feridun N. Uzluk, "Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt", *Bellekten*, 1962, s.88'de dipnot.

da, karakuş şeklinin çadır üstüne işlendiğini Aynî'nin şu iki beytinden öğrenmekteyiz:

*Çün sûtûn-ı hayme-i şâhenşehi düşdi yire
Çetr-i şâhî düşse tan mı munkatı 'oldı tınâb*

*Bâz-ı devlet yoldı bâlin andelîb efgân ider
İniler kumrı anunçün karalar geydi 'ukâb
MSM.36/III*

Mâzîsi eski ve İslam âleminde değişik ve çok sanatlı şekilleri bulunan “harfler” ve “ebced”le ilgili konular “ulûm-ı garîbe” denilen “Cifr,remil ve fal” gibi benzeri konular çok geçmektedir¹¹. Bu konuda Aynî, önde gelen ve aynı zamanda tipik bir örnektir:

*Kâyinâtun pâdişâhı 'Aynî oldum câmi 'î
Harf olupdur cîfr-i şâhâ bu kitabumdan benüm
G.320/7*

beytinde şair, bu hususiyeti açıkça ifade etmiştir. Divandaki şu beyti de, aynı konuda dikkate değer bir örnektir:

*Yüze gelmez nûn u meh ammâ kaşun
İki râdur her birisi iki yüz¹²
G.206/3*

Aynî'nin şiirlerinde, yaşadığı devir şiirinin bütün özelliklerini bulmak mümkündür: Türkçe kelimelerin bolluğu, Arapça ve Farsça tamlamaların daha çok kısa şekillerinin kullanılması, mazmunlara sık sık yer vermemesi, devrin konuşma dilinin şiire sokulması, bu yüzyılın diğer şairlerinde olduğu gibi, Aynîde de, görülmektedir. Şairin şiirlerinde klasik kurallar ve divan edebiyatının diğer özellikleri yanında halk şiirini andıran manzumelere, mısra ve beytlere rastlanmaktadır:

¹¹ Amil Çelebioğlu, “Harflere Dair”, *Millî Kültür Dergisi* (Haziran 1980), C.II, s.62-65.

¹² “Nun” ve “Ra” harfleri sevgilinin kaşı için birer teşbih unsurudur. “Ra” harfinin ebced hesabına göre, karşılığı iki yüzdür. Dolayısıyla şair “iki yüz” ifadesini tevriyeli kullanmıştır. Yine “Nun” ile “Meh” ebcede göre, toplamı yüze gelmez.

Gel görelüm cemâlünü sevdüceğim cigi cigi
Gizlemegil hilâlünü sevdüceğim cigi cigi
 G.485/1

gibi dördlüklerle de söylenebilecek şiirler buna birer örnektir.

Karamanlı Aynî Divanı'nın ikinci önemli tarafı, Sultan Cem ile ilgili çok şiirin bulunmasıdır. Sultan Cem, Fatih'in sevgisini ve takdirini kazanmış bir şehzâde idi. Fatih O'nu Kastamonu sancak beyliğine gönderdi. 879/1474 yılında Şehzâde Mustafa'nın ölümü üzerine O'nun yerine Şehzâde Cem Karaman valiliğine getirildi. Selçuklular'ın merkezi olan Konya, aynı zamanda bir sanat ve kültür merkeziydi. Cem burada bir taraftan şiir ve ilimle uğraşırken diğer taraftan da harp becerilerini kazanıyordu. Talihsiz Şehzâde Cem'in Konya'da vali iken sarayına topladığı âlim ve sanatkarlarla kültür ve edebiyatımızın gelişmesinde önemli hizmetleri olmuştur. Tûrâbî, Sâdî-i Cem, Haydar, Kandî, Sehâî, La'î, Şâhidî, Şerîf-i Âmidî, Cem etrafında toplanmış şairlerdir. Bu şairleri edebiyat tarihçileri "Cem Şairleri" adıyla anmışlardır.

Cem sultan'ın şahsiyeti tarih bakımından olduğu kadar, kültür ve edebiyat açısından da önem taşır. Sultan Cem'in karşısındaki veya etrafındaki insanlara çabucak güvenen, inanan bir karaktere sahip olduğunda hemen hemen bütün kaynaklar hem-fikirdir. Bu özelliğini yakinen bilen Aynî, divanında yer yer Cem'in etrafındaki insanlardan liyakatsiz olanları hiciv yollu eleştirmiştir:

Meclisün lâyük degül iy şâh dînân olmağa
Kancı vü bostancı vü torlak u hayrân olmağa

Sansar olan hâcen oldı sadra geçdi dilki olan
Hâturun yokdur senün 'âlemde arslan olmağa

Çavuşoglı kim kapıcun olmağa lâyük degül
Meşveret eylersin anun ile sultân olmağa

G.433/1,2....4

Bu ifadeler “Cem şairleri” üzerine yapılacak araştırmalarda da, önemli ipuçlarıdır. Sultan Cem’in kendisi de, iyi bir şairdir. Bu gayretli ve iyi niyetli Şehzâdeyi Karaman halkı çok sevdi. Cem, Sultan Kasım’a “Sultan olursam gene diyarını sana vereyim” diyerek onunla dünya- ahiret kardeş oldular¹³. Fatih’in 886/1481’de ani ölümü, Cem’in hayatının sonuna kadar, devam edecek ve Osmanlı Devleti’nin de, rahatsızlık duyacağı olaylara başlangıç oldu. İşte bu çileli hayat çizgisinde Cem’in hocası, vefalı dostu ve nedîmi olan Karamanlı Aynî de, divanındaki pek çok kasîde ve gazelde O’nu dile getirmiştir. Sultan Cem’in sünnet düğününden evlenmesine, Kastamonu’dan Karaman’a gelişine, oğlu Oğuz Han’ın doğumuna, Fatih’den sonra Osmanlı tahtına oturması idealiyle mücadele ederken düştüğü doğu-batı gurbet maceralarına kadar pek çok olay Aynî’nin divanında yer almıştır. Bunlardan birkaç örnek:

*Âb-ı çeşmün bigi Mısır u Şâma iy dil gitdi yâr
Sen de var arduca hâk-i Yûsuf-ı Ken’ânı öp
G.41/5*

*Gözün tûfan koparsa tan mı ‘Aynî
Cemi fülke kodı bahr-i Atalya
G.443/7*

*Şeh Cem Firengistânda ger mahzûn olup gamgîn ise
Rûmun ilinde şâh olup bir gün ola şâdân ola
G.35/6*

Aynî Divanı’nın üçüncü önemli yönü de, Eski Anadolu Türkçesi için zengin bir malzeme içermesidir. Divan, Eski Anadolu Türkçesinin bütün ses, yapı ve cümle bilgisi özelliklerini taşımaktadır. Divan bütün itibarıyla harekesiz bir metindir. Ancak, bazı şiirler ile Türkçe kelimelerin büyük bir kısmı harekelidir.

¹³ Mesut Kodaman, *a.g.e.*,s.198-204 ; Münevver Okur, *Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası*, Ankara 1992, s. 2 ; Mahmut H. Şakiroğlu, “Cem Sultan” *İA*. (Türkiye Diyanet Vakfı) , İstanbul 1993, C.VII, s.284 ; Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 166.

Burada bu konuyla ilgili özellikleri bir bir sıralamak tebliğimizin konusunu aşacağından birkaç farklı noktayı belirtmekle yetineceğiz.

Aynî'nin divanı ünsüz değişimleri konusunda, bu dönem özelliklerini bütünüyle taşımaktadır. Bunun yanı sıra, özellikle k/h ve t/d değişimleri metnimizde fazladır. Şahıs zamirlerinden 1. Şahıs zamiri "ben"dir. Metnimizde "ben" ile "men" karışık kullanılmıştır. Aynı şekilde 2. Teklik şahıs zamiri "sen" ile "sin" de mevcuttur. Azerî ağızlarında görülen "-yêr" eki, Türkiye Türkçesinde "-yor" şimdiki zaman eki karşılığıdır. Metnimizde bir gazelin redifi olan ve "-yor" ekinin karşılığı olarak harekeli "gelir" şekliyle karşılaşmaktayız. Eski Anadolu Türkçesinde teklik birinci şahıs emir eki "-ayın,- eyin" ile "-ayum, -eyüm" karışık kullanılmıştır. Metnimizde de, karışık kullanılmışsa da, daha çok "-ayum,-eyüm" şekli daha fazladır. Bunlardan başka metnimizde bazı kelimelerin iki şekliyle kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin "delü", "deli" ; "ev" kelimesi beytin birinde "ive", diğer beyitte "eve" şeklinde harekelenmiştir. Ayrıca arkaik kelimeler de, az değildir.

Kısaca, bu tebliğimizle bugüne kadar ortaya çıkmamış ve yeterince bilinmemiş bir şahsiyeti ve onun divanını edebiyat dünyamıza tanıtmış bulunuyoruz.